

In de greep van de politiek: het lager onderwijs in Vledder van 1900-1930

Maarten C. Hoff

Inleiding

Idealen najagen is tot op de dag van vandaag een kenmerk van de onderwijssector, zij het dat gelijke onderwijskansen en veelzijdig kunnen ontplooiën van jongere datum zijn. Intussen hebben in die sector werkelijkheid en idealen vaak uiteengelopen, maar dat betekent nog niet dat de onderwijsgeschiedenis er een is van falen. Deze bewering geldt ook het Lager Onderwijs in de gemeente Vledder gedurende de periode 1900–1930, het raamwerk van dit artikel.

Tot ver in de 19^e eeuw was het lager onderwijs een bron van ‘onderwijzerswetenschap’. Het pedagogisch ideaal was bereikt als het kind stil en volgzaam was en braaf naar de meester luisterde. Schending van deze norm bereikte het bestuur van de gemeente.¹ Onderwijzers en onderwijzeressen bewogen zich als het ware in een “... *kooi van eischen en vooroordelen, van besliste noodzakelijkheden en stelselmatige beginsels* ...”.² Serieuze aandacht voor de ontplooiing van het kind komt pas in de eerste helft van de 20^e eeuw op de publieke agenda. Zakelijkheid en verwetenschappelijking krijgen voet aan de grond.

In Vledder blijft een vooraf opgesteld en precies te volgen programma de kern van het lager onderwijs. Zittenblijven of afvallen zijn een vast onderdeel van de methode. Kleinere klassen zouden helpen, doch deze algemeen levende wens zal voor Vledder niet haalbaar zijn. Over de onderhavige periode loopt het gemiddeld aantal kinderen per onderwijzer c.q. onderwijzeres van bijna 40 naar iets onder de 30. Het aanbod van leerplichtigen is in de gemeente namelijk aanzienlijk: aanvankelijk ruim twintig procent van de inwoners en aan het eind van deze periode gedaald tot iets beneden die twintig procent. Maar de belangrijkste hindernissen voor een succesvolle ontplooiing van het kind zijn echter het conservatieve dirigisme vanuit de politiek en het relatief lage welvaartspeil in de gemeente.

Specifieke onderwijskundige aspecten blijven in dit artikel buiten beschouwing. Ik beperk mij tot een terugblik over hoe de politiek haar greep op het onderwijs vasthield via de controle op de leerplicht en het werken aan de infrastructuur (scholen bouwen en verbouwen). De wettelijke basis daarvoor waren twee mijlpalen: de invoering van de Leerplichtwet met ingang van 1 januari 1901 en de Wet op het Lager Onderwijs van 1920. De eerste mijlpaal ondersteunde het gemeentebestuur, met de tweede zat zij in haar maag.

De gegevens voor dit artikel³ zijn vooral gehaald uit de notulen van de gemeenteraad en de jaarlijkse rapporten van Burgemeester en Wethouders over de toestand in de gemeente. Het was een tijdvak, waarin de teugelvoering voor het Lager Onderwijs in handen was van het lokaal bestuur samen met de Districtsschoolopziener, die optrad namens Gedeputeerde Staten van Drenthe. Ouders en verzorgers van de leerplichtige kinderen stonden aan de zijlijn.

Rijkslagere School III te Boschoord In 1934 gesloten	Openbaar	Schoolhoofd in 1901 : R. Smits (*) Op 15 juli 1900: 51 jongens en 33 meisjes
Rijkslagere School I te Frederiksoord In 1934 gesloten	Openbaar	Schoolhoofd in 1901: J. Lijsten Op 15 juli 1900: 53 jongens en 55 meisjes
Nijensleek	Protestants- Christelijk	'De Bron'; vanaf 1923
Nijensleek In 1972 gesloten	Openbaar	Schoolhoofd in 1901: A.M. Meijer Drees Op 15 juli 1900: 42 jongens en 93 meisjes
School te Vledder Verder gegaan als 'De Hoekstee'	Openbaar	Schoolhoofd 1901: wordt tijdelijk waargenomen door Meijer Drees, omdat G.H. Molewijk overlijdt (mededeling in de Raadsvergadering van 27-9-1901) Op 15 juli 1900: 57 jongens en 58 meisjes (**) De school is verbouwd en in 3 lokalen worden de lessen verzorgd
Vledderveen	Openbaar	'De Heidehoek' vanaf 1909
Wilhelminaoord (***) Later: 'Kievitshoek'	Openbaar	Wvd. schoolhoofd 1901 : W. Doodhagen Op 15 juli 1900: 10 jongens en 13 meisjes

Lagere Scholen in Vledder in de periode 1900–1935

* *In de archiefstukken wordt Smits consequent als S. Smits geduid.*

** *De opgave is niet ondertekend.*

*** *In de opgave noemt het waarnemend hoofd van de school het de 'Staat van leerlingen op de Rijkslagere school No. II te Frederiksoord, gem. Vledder'. De school is verder gegaan onder de naam 'Kievitshoek' in Wilhelminaoord.*

Rondom de Leerplichtwet van 1900

Kantje boord was de aanneming van de leerplichtwet. Vóór deze wet stemden vijftig liberalen, terwijl hun tegenstanders, rooms-katholieken en protestanten, op 49 stemmen bleven steken. Deze uitslag was te danken aan de afwezigheid van een christelijk Kamerlid – hij was van zijn paard gevallen en kwam te laat voor de stemming – en het vervoer van een ernstig ziek liberaal Kamerlid naar het parlamentsgebouw, om toch maar zijn stem uit te brengen. Met ingang van 1 januari 1901 werd de leerplicht ingesteld voor elke zesjarige tot en met het 15^e levensjaar dan wel acht jaren lager onderwijs.

Controle op de leerplicht

Voor de gemeente Vledder met een bevolking van 2662 mannen en vrouwen (op 31 december 1900) betekende de Leerplichtwet een verplichte schoolgang voor 287 jongens en 270 meisjes.⁴ Een relatief grote hoeveelheid voor de 14 onderwijsgegenden, verbonden aan de vijf scholen voor lager onderwijs, die de gemeente op dat moment telde (zie tabel hierboven); de school in Vledderveen en de protestants-christelijke school in Nijensleek kwamen later. De gemeente heeft in 1900 alleen de scholen te Vledder en Nijensleek voor haar rekening te nemen.

De Leerplichtwet vereiste uiteraard de nodige controle of de kinderen wel naar school gingen. In deze agrarische samenleving stond het vereiste werk op de boerderij op gespannen

voet met de eis van een verplichte schoolgang. Tóch lijkt de Raad optimistisch te zijn, want in een debat, over toelatingsleeftijd op de gemeentescholen, overweegt hij “...*dat kinderen op vijfjarigen leeftijd veelal lichamelijk te min ontwikkeld zijn om steeds weer de wind te trotseeren en de school geregeld te bezoeken en geestelijk om het onderwijs met vrucht te kunnen volgen* (. maar ..) *dat het schoolverzuim van kinderen niet vallende onder de leerplichtwet en eenigzinds ver van de school verwijderd wonende, belangrijk zal afnemen indien de leeftijd der kinderen voor de toelating op de school van vijf jaar op zes jaar worde bepaald (...)* *dat daardoor de geregelde gang van het onderwijs zeer zal worden bevorderd ...*” (Raadsvergadering 26 oktober 1900).

Hoe dan ook, het gemeentebestuur, zo stelde de wetgever, was verplicht om een Commissie ‘tot wering van schoolverzuim’ in te stellen, in feite de verre voorganger van de huidige leerplichtambtenaar. Aldus besloot de Raad op 21 januari 1901 dat “...*in deze gemeente één Commissie tot wering van Schoolverzuim, van acht leden, zal bestaan ...*” met de opdracht om jaarlijks een rapport van bevindingen op te stellen. Voor hun werk zullen de leden tezamen een vergoeding krijgen van fl. 65,=. Het wordt een bont gezelschap waarin de categorieën ‘onderwijs en ouders’ vertegenwoordigd zijn. De eerste Commissie bestaat dan ook uit J. de Braal, godsdienstleraar te Nijensleek, A.M. Meijer Drees, schoolhoofd te Nijensleek, C. Groeneveld, onderwijzer te Vledder, A.H. van der Hoeve, predikant te Vledder, J.L. van Weert, arbeider te Vledderveen, H.H. Brouwer, stoelenmaker te Vledderveen, W. Doodhagen, onderwijzer te Frederiksoord en P.J. van den Brink, zonder beroep te Frederiksoord.

De jaarlijkse rapportage van deze Commissie zal weinig betekenis hebben gehad, want alleen op een tussentijds ingediende nota is door de Raad met B&W in het openbaar een discussie gevoerd. Dat was op 31 juli 1901 toen de Commissie verzocht om “... *eene som van fl100,- op de gemeentebegroting te willen brengen voor kindervoeding en kinderkleding ...*” en ook “... *de wegen door 't Vledderveld nog voor den a.s. winter voor kinderen begaanbaar te maken ...*”. Bijna drie maanden later, op 25 oktober, reageert de Raad afwijzend inzake de kindervoeding en kinderkleding, want “... *dat de zorg voor het kind—waartoe in de eerste plaats voeding en kleding behooren—op de ouders rust en dat die zorg noch geheel noch gedeeltelijk door het gemeentebestuur kan worden overgenomen ...*” en mocht het verkeerd gaan dat dán die zorg “...*geheel het karakter van bedeeling zou vragen ...*”.

Gestrenghed was de Commissie niet vreemd, want in haar verslag over 1902 adviseert zij het gemeentebestuur om desnoods bij schoolverzuim onder “... *valsche redenen ...*” het kind door de politie te laten ophalen (Raadsvergadering 27 februari 1903). Slechte begaanbaarheid van wegen lijkt voor de Commissie geen reden te zijn voor verzuim. Het gemeentebestuur nam het advies voor kennisgeving aan en besteedde er geen woorden aan. Wél aan de begaanbaarheid der wegen voor de schoolgaande kinderen, in het bijzonder die door het Vledderveld en het Nijensleekerveld. Daar was geen Commissie ‘tot wering van schoolverzuim’ voor nodig.

De inwoners proberen hun stem te laten horen. Zo is er een brief van J.J. van Weert uit Vledderveen (het jaar daarop wordt Van Weert lid van de bovengenoemde Commissie), die om de stichting van een lagere school verzoekt, waarop de Raad prompt reageert met het besluit, overigens heel diplomatiek geformuleerd, “...*dat de gevraagde stichting nog kan worden voorkomen wanneer van gemeentewege, eenige wegen door 't Vledderveld worden opgemaakt en in onderschouw gebracht ...*” (24 januari 1900). En het jaar daarop is het Raadslid P.J. van den Brink die namens zijn achterban de vraag stelt naar de situatie van het Vledderveld. De

voorzitter reageert droogjes “... dat er nu eenige voortgang in de zaak zal komen ...” (Raadsvergadering 19 maart 1901). Maar om te beweren, dat hier echt hard aan werd gewerkt, is wat overdreven, want in haar rapport over het jaar 1903 heeft de Commissie het opnieuw over de “... onbegaanbaarheid van het schoolpad ...”, waarmee overigens zeer waarschijnlijk de weg door het Nijensleekerveld wordt bedoeld. En in Vledderveen willen ze maar al te graag een lagere school zien, dus heeft dat Vledderveld natuurlijk niet zo'n haast.

(Ver-)bouwen aan lagere scholen in Vledder

De infrastructurele nood is, wat de scholen betreft, hoog. Op 31 juli 1900 wordt in de Raadsvergadering “...ter tafel gebracht Bestek en voorwaarden van aanbesteding van den voorgenomen verbouw der School alhier, een en ander opgemaakt door den architect A.M. de Boer te Frederiksoord ...” en wordt besloten deze ter goedkeuring aan den districtsschoolopziener toe te zenden. De maand daarop krijgt het College van B&W de volmacht zo spoedig mogelijk de aanbesteding te starten voor de Openbare Lagere School i.o.m. architect De Boer (30 augustus 1900). En weer een maand later wordt aan de Raad medegedeeld “...dat gemelde vertimmering door Burgemeester en Wethouders voorlopig is gegund aan den laagsten inschrijver Evert Timmerman, aannemer te Steenwijkerwold voor een som van f 1998,-”, en besluit de Raad aanbesteding en gunning goed te keuren (Raadsvergadering 29 september 1900). Ingevolge art. 45 der Wet op het lager onderwijs zal het Rijk 25% voor haar rekening nemen, terwijl het restant van circa fl.1500,- door de gemeente zelf kan en moet worden betaald. Een lening zou veel te duur uitkomen.

Over de gewenste lagere school in Nijensleek neemt op 7 april 1905 de Raad het belangrijke besluit om “... Burgem. en Wth. op te dragen een grondig onderzoek te dezer zake in te stellen, ten einde daarna een uitvoerig plan bij de Raad ter tafel te kunnen brengen...”. Voorts geeft de voorzitter de leden in overweging om “... ieder voor zich deze aangelegenheid nog eens goed te overdenken, daar het hier een kwestie van zeer groot belang voor deze gemeente geldt ...”. De mensen in Vledderveen zijn blij, hetgeen mag blijken uit een dankbrief van M. van Nieuwenhoven & zn en andere bewoners van Vledderveen, om “... tot stichting eener openbare lagere school met onderwijzerswoning te Vledderveen mede te werken, daarbij tevens op spoed aandringende ...”(Raadsvergadering 30 maart 1906).

Ruimtegebrek blijft een probleem (Raadsvergadering 30 juli 1907). De school in Vledder heeft onvoldoende ruimte voor de leerplichtige kinderen en ook Nijensleek dreigt te klein te worden. En dan is er nog de dringende wens tot een spoedige schoolbouw in Vledderveen. Het voorstel is om in Vledderveen aan de Jansenlaan een school te stichten met 3 lokalen plus een onderwijzerswoning, voorts om in Vledder herstellingen uit te voeren en in Nijensleek zowel herstellingen als een onderwijzerswoning te realiseren. De haalbaarheid is afhankelijk van subsidie van het Rijk.

Op drie fronten is het gemeentebestuur actief met bouwoperaties bezig en opnieuw laat zij er geen gras over groeien. Beslissingen van Den Haag worden niet afgewacht. Op 22 november 1907 wordt het besluit genomen om grond aan te kopen voor de scholen Vledderveen en Nijensleek. Het betreft grond van, achtereenvolgens, G.W. ten Wolde te Vledder voor fl. 120,- van Frederika Waaijer (Vledder) en Haveman (Wapse) voor fl. 30,-, van A.J. Pol (Ruinerwold) voor fl. 75,-, van G. van Stolk (Rotterdam) voor fl.99,-, van Gebr. B. en A. Veen (Nijensleek) voor fl. 515,- en voor fl. 285,-. Tevens wordt besloten om elders hulplokalen te huren en in te richten. In de woning van G. Bijker, landbouwer te Vledder, sectie

B, No.1928 wordt een hulpschoollokaal ingericht voor een deel van de leerlingen, die de openbare school in Vledderveen bezoeken, tegen een huurprijs van fl. 50,-.

Conform de wensen van de centrale overheid worden eindelijk de goedgekeurde bouwplannen in december 1908 aan het Ministerie toegezonden. Uit de Raadsvergadering van 5 maart 1909 blijkt echter dat “...tot op heden nog steeds de goedkeuring der bouwplannen voor de nieuwe school te Vledderveen en van de overige plannen door Z.E. den Minister van Binnenlandse Zaken op zich laat wachten ...” en dus is verlenging van de huur van het hulplokaal noodzakelijk. De Raad dringt aan op een spoedige behandeling, waarop de voorzitter, burgemeester A. Wijnoldij, reageert dat er “... ondanks overbevolking van de school (...) weinig resultaten van het verzoek om bespoediging ...” mag worden verwacht.

Ook voor Nijensleek zijn hulplokalen nodig. Het Kerkbestuur van de Gereformeerde Kerk heeft geen bezwaar om het kerkgebouw daarvoor te gebruiken, mits er wél wat aan het gebouw wordt gedaan. Het Kerkbestuur probeert van de schoolnoodsituatie gebruik te maken door een grondige opknopbeurt te bedingen. Stucwerk voor het kerkgebouw en een verfbeurt voor de banken, het preekgestoelte en de andere meubels zijn aan een opknopbeurt toe. Het Kerkbestuur haalt bakzeil; te kostbaar, acht het College van B&W het verzoek van het Kerkbestuur. De oplossing wordt gevonden bij het aanbod van het Verenigingsbestuur ‘Zondagsschool Immanuel’ te Steenwijk. Voor fl. 1,- per week kan het gebouw van de Vereniging worden gebruikt als tijdelijke school (Raadsvergadering 5 maart 1909).

Het gemeentebestuur is voortvarend en start de aanbestedingsprocedure. De uitslag daarvan wordt in de Raadsvergadering van 29 april 1909 besproken en besloten wordt om de laagste inschrijvingen het werk te gunnen met het volgende resultaat:

Perceel I - bouw van een school met 3 lokalen en bouw van een onderwijzerswoning te Vledderveen, “... ingekomen 16 billetten ...”, waarvan 4 ongeldig, met als laagste inschrijving J.Pen, aannemer te Peperga voor fl. 16.929,-;

Perceel II – verbouwing van de school in Vledder, “... ingekomen 6 billetten ...” met als laagste inschrijver E. Timmerman aannemer te Steenwijkerwold voor fl. 4990,-;

Perceel III – verbouwing en uitbreiding van de school plus de bouw van een *onderwijzerswoning in Nijensleek*, “... ingekomen 8 billetten ...”, waarvan 1 ongeldig, met als laagste inschrijving H.J. Pen, aannemer te Steenwijkerwold voor fl. 11.663,-.

De ramingen van architect J. van Houten uit Assen bedroegen, respectievelijk, (afgerond) fl.17.262,-, fl. 5965,- en fl. 11.925,-. Als tijdelijke opzichters werden benoemd: voor perceel I, W. Hommes te Rolde, voor II en III, S. de Vries uit Leeuwarden. Instructies krijgen ze van de architect Van Houten.

Eindelijk worden op 17 mei 1909 de ingediende plannen van de nieuwe infrastructuur voor het lager onderwijs te Vledder door het Ministerie van Binnenlandse Zaken goedgekeurd. En de volgende maand reeds werd het hoofd van de nieuwe school in Vledderveen benoemd. Het is J. Guichelaar, schoolhoofd te *(onleesbaar, maar waarschijnlijk Enschedé)* (Raadsvergadering van 30 juni 1909). (Zie ook: KS 18)

Een overzicht van de lagere scholen in de gemeente Vledder in het tijdvak 1900–1935 is eerder in dit artikel gegeven. De schoolhoofden zijn verplicht om elk kwartaal een opgave te doen van het aantal ingeschreven leerplichtige kinderen en het aantal leerlingen, dat het zogenoeten ‘Herhalingsonderwijs’ ontvangt (jongens en meisjes, die hun leerplicht achter de rug hebben). Dit herhalingsonderwijs is over 2 jaren verdeeld en er is een schoolgeld verschuldigd van 25 cent per maand, terwijl de leerkrachten voor hun arbeid 60 cent per lesuur ontvangen. Toegang wordt verleend aan jongens en meisjes ná vervulling van de leerplicht. Het

Frederiksoord 15 Jan. 1912

Edeleachtbare Heer!

Bij dezen heb ik de eer Ulic.
mede te deelen, hoeveel kinderen als
schoolgaande bekend waren op
Rijkschool II te Frederiksoord
op 15 Jan., 15 Apr., 15 Juli en 15 Oct.
1911

15 Jan. 1911	63 jongens en 55 meisjes
15 Apr. 1911	61 " " 55 " "
15 Juli 1911	59 " " 55 " "
15 Oct. 1911	58 " " 54 " "

Met de meeste hoogachting:

Wet. deur Drs
J. Seuzeman.

gegeven onderwijs houdt rekening met de rollen die de man en de vrouw in de samenleving vervullen. Toepassing op berekeningen uit de praktijk van ambacht of bedrijf en "... oplossing uit het hoofd van vraagstukken aan het dagelijksch leven ontleend ..." zijn onderwerpen voor de mannelijke leerlingen. Voor de meisjes is het rekenonderwijs vooral gericht op "... hetgeen betrekking heeft op de huishouding en vrouwelijk handwerken (...) met op den voorgrond het breien, naaien en het stoppen en verstellen, alsmede het knippen van onderkleeding ..." (Verslag Raadsvergadering 21-3-1902). In 1906 wordt dit herhalingsonderwijs voor meisjes, als gevolg van geringe belangstelling, opgeheven. In de Raadsvergadering van 20 juli 1923 wordt besloten het herhalingsonderwijs geheel af te schaffen.

Rondom de Wet op het Lager Onderwijs van 1920

De bijzondere school

De totstandkoming van de Wet op het Lager Onderwijs van 1920 en daarvoor de openbare afkondiging van de nieuwe Grondwet op 12 december 1917 waren in feite het resultaat van een zakelijke overeenkomst tussen politieke belangen. Aan de ene kant de confessionelen, in het bijzonder de antirevolutionaire protestanten en aan de andere kant de liberalen en de sociaaldemocraten. Ter 'linkerzijde' was de dringende wens de invoering van algemeen mannen kiesrecht en hier roken de confessionelen hun kans tot ruil met hún ambitie voor gelijkstelling van het openbaar en bijzonder onderwijs. Gelijkstelling wil zeggen één uniform stelsel voor het verkrijgen van overheidssubsidie. Wat doorgaat als de Pacificatie van 1917 moet een misleidende term zijn geweest, omdat het niets anders was dan een symbolisch gevecht over politieke identiteit. Voor het onderwijs was het resultaat dat de scholen nog meer dan vroeger onder de vleugels kwamen van de politiek en de ouders het nakijken hadden. Zo was het in ieder geval in de situatie 'Vledder' toen de voorgenomen stichting van een protestant-christelijke school werkelijkheid begon te worden.

Dat was ergens in 1920 toen J. van der Laan, hoofdonderwijzer uit Zevenhuizen (Groningen), ds. A.A. van Opstal, 'oefenaar' bij de Gereformeerde Kerk in Nijensleek, kon overtuigen dat Nijensleek een geschikte plaats was voor de stichting van een christelijke school waar de leerplichtige jeugd kon worden opgevoed in de 'voorzeide leer'.⁵ De tijd was er ook rijp voor nu gelijkstelling binnen het lager onderwijs wettelijk was geregeld.

De slagvaardigheid van Van Opstal samen met boer J. Kramer uit Nijensleek moet bewonderenswaardig zijn geweest. Nog voor de Koninklijke goedkeuring er is, wordt een voorlopige vereniging opgericht en wordt zij lid van de Unie 'Een School met den Bijbel', heeft Kramer de nodige informatie weggehaald bij het gemeentebestuur, ontvangt het Bestuur de nodige raad van een zekere mr. J. Terpstra over te volgen procedures en het opstellen van statuten

(8 september 1920), wordt grond aangekocht van W. Fledderus en is contact gelegd met de architect C. Schuitemaker uit Den Helder.

Op 27 mei 1921 werd, in de Raadsvergadering, om advies gevraagd aan B&W over het adres van het 'Bestuur der Vereniging tot stichting en instandhouding van een school met den Bijbel te Nijensleek' (hierna geduid met 'De Vereniging'). Rechtspersoonlijkheid van 'De Vereniging' was eerder al toegekend bij KB van 20 januari 1921, no.72 "Verzoek tot stichting van een bijzondere school met de benodigde gelden geraamd op f. 29.200,- niet inbegrepen kosten van koop en onkosten grond".

Het advies van B&W ademt de geest uit van de gedachte dat wet en recht identiek zijn. Het College verwijst naar art. 73 van de nieuwe Lager Onderwijswet. Natuurlijk is het prima als ook in de gemeente Vledder een bijzondere school wordt gesticht, maar dan moeten er ten minste 40 leerlingen aangemeld zijn. Geen probleem meldt het Bestuur van 'De Vereniging', want we hebben in totaal 41 leerlingen, die door de desbetreffende ouders zijn aangemeld: 24 uit Nijensleek en Nijensleekerveld, 2 uit Vledderveld en 15 uit Eesveen, gemeente Steenwijkerwold. Maar in de tijd, gelegen tussen de wervingsactiviteiten om de leerlingen aan te trekken en de daaruit voortkomende aanmeldingen enerzijds en de overwegingen van het College van B&W anderzijds, kwamen drie families op hun besluit terug. Het zijn de families van Roelof van Sleen uit Nijensleekerveld, A. Jassies uit Vledderveld en Roelof Groenink uit Eesveen, die besluiten om hun, in totaal, zes kinderen toch maar niet naar de te stichten bijzondere school te sturen. Het fijne van deze gehele beslissingsprocedure rondom deze terugtrekking zullen wij nimmer te weten komen, maar het feit ligt er dat er nu nog maar 35 potentiële leerlingen zijn.

Voor het College van B&W is de kwestie thans zonneklaar. Zij kan niet anders doen dan afwijzend beschikken op het verzoek van 'De Vereniging'. De Wet is richtsnoer, basta. Een verhit debat is het gevolg, dat voor het raadslid H. Otten,⁶ de enige pleiter voor de bijzondere school, op de voorhand een verloren zaak lijkt te zijn. De discussie roept het beeld op van een Raad die, in overgrote meerderheid samen met het College van B&W, echt niet staat te trappelen om een school met den Bijbel te stichten. Het getal 40 is hun redmiddel. Otten vraagt of de handtekeningen van terugtrekking wel echt zijn en gecontroleerd. Burgemeester Wijnoldij, als voorzitter van de Raad, antwoordt dat er inderdaad geen controle is uitgevoerd en zeker weten of ze echt zijn weten we dus niet. Wethouder E. Rodermond komt tussenbeide en verklaart volmondig dat ze "... *zuiver zijn* ...", want hij heeft er als het ware met zijn neus bovenop gestaan. Ik heb toen, aldus Rodermond, de mensen ook gewezen "... *op de groote financieele offering die de gemeente zich zal hebben te getroosten voor een schooltje met 2 lokalen en in totaal 40 leerlingen* ...". De wethouder brengt dus een tweede argument in het debat: dat van het geld. En hij voegt er nog een derde argument aan toe, want, zo vervolgt Rodermond, bedenk dat er ook nog in Steenwijk een bijzondere school is "... *waar het onderwijs veel beter zal zijn*...". Otten twijfelt natuurlijk aan de objectiviteit van Rodermond, maar de wethouder krijgt steun van zijn burgemeester. Wijnoldij benadrukt dat Rodermond volstrekt neutraal is "... *en geen partij kiest*...". De voorzitter blijft bij zijn advies van afwijzen en aldus wordt ook door de Raad besloten.

Opnieuw, na een reactie van 'De Vereniging' om toch hun verzoek gunstig te honoreren, herhaalt de voorzitter op 28 juni 1921 zijn zienswijze. Wet is wet en dus moeten wij het afwijzen omdat er niet aan het vereiste minimum van 40 ingeschreven leerlingen wordt voldaan. En vergeet niet "... *dat de financieele draagkracht van de ingezetenen dezer gemeente, bijna allen kleine landbouwers, achteruitgaande is, in verband met de steeds ongunstiger wordende toestand van het landbouwbedrijf* ...", aldus de voorzitter van de Raad.

V.l.n.r. Gerhard van Leusen, Egbert Rodermond, Albertus S. Bastiaans en Kasper H. Bleeker (flederderspel.nl).

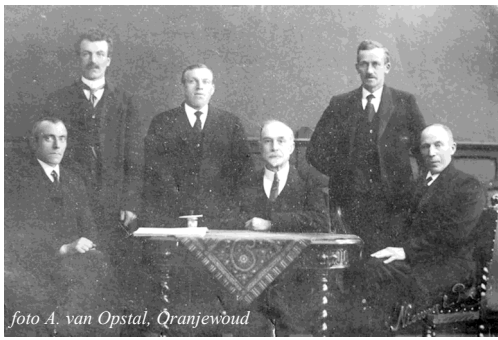
Ook pogingen om meer Rijkssteun te krijgen, zullen niet slagen, want ‘Den Haag’ trekt de broekriem aan. De wereldwijde economische crisis wordt hard gevoeld. Vanuit de Raad worden venijnige pijlen op Otten afgevuurd en in het debat wordt de weg gekozen van het appelleren aan onderbuikgevoelens. Hoe durft Otten aan een noodlijdende gemeente als Vledder nog te pleiten voor de stichting van een school met den Bijbel? Nota bene wetende wat het de ingezetenen van Vledder kost. Ook het raadslid A.S. Bastiaans begrijpt Otten niet, want “... *bij de aanvaarding als raadslid heeft hij den eed afgelegd de belangen der gemeente te bevorderen ...*”. De opstelling van Otten zal de gemeente geen goed doen en daarom gelooft Bastiaans vast en zeker “... *dat aan het nakomen van dien eed in het onderhavig geval wel iets hapert ...*”.

In de Raadsvergadering van 12 augustus 1921 besluit de Raad afwijzend te beschikken op het verzoek van ‘De Vereeniging’. Intussen beschikt de Raad ook over een “...*gezegelde verklaring...*” van de families Van Sleen, Jassies en Groenink over hun besluit hun kinderen tóch niet naar de bijzondere school in Nijensleek te sturen.

Op 7 februari 1922 gaat het debat verder. Opnieuw heeft het Bestuur van ‘De Vereeniging’ zich via B&W tot de Raad gewend om terug te komen op haar besluit. De argumenten van het College blijven onveranderd, maar met een subtielere formulering, die wellicht de deur op ‘n kier zet: “... *indien het Rijk in het onderhavige geval niet steunt het voor deze gemeente niet zonder zeer grote bezwaren mogelijk zal zijn de gelden beschikbaar te stellen ...*”. ‘De Vereeniging’ is zover gevorderd, dat zij een lijst kan overleggen met 42 leerlingen en dat doet het Raadslid G. van Leusen, directeur van de Maatschappij van Weldadigheid, “... *ontzettend veel leed dat met de wet in de hand dit verzoek moet worden ingewilligd ...*”. In deze vergadering is Rodermond, de wethouder die het openbaar onderwijs een warm hart toedraagt, overigens niet aanwezig (door ziekte). Met alle geoorloofde middelen, zo is de opvatting van de meerderheid in de Raad, moet de stichting van deze school worden tegen gehouden als er geen Rijkssubsidie komt. En Bastiaans wil nog eens een nadrukkelijke controle hebben over de manier waarop de handtekeningen zijn verkregen door het bestuur van ‘De Vereeniging’. De Raad kan thans niets anders doen dan het verzoek van ‘De Vereeniging’ in te willigen, maar plaatst in zijn besluit de kanttekening, voorgesteld door Van Leusen en ondersteunt door Bleeker en Bastiaans, geen gelden ter beschikking te stellen “... *zoolang niet door het Rijk een belangrijke subsidie in de kosten is toegezegd ...*”. De aanvraag voor Rijks-subsidie zal zoo spoedig mogelijk worden verzonden. En wordt de slimme oplossing gevonden door het vereiste bedrag van fl. 25.150,- als een ‘pro memorie’ post op de gemeentebegroting te zetten.

Gedeputeerde Staten wijst deze slimme oplossing af door de gemeentebegroting af te keuren en verzoekt vervolgens “... *de noodige bedragen voor de stichting eener bijzondere school te Nijensleek op de begroting voor 1922 te brengen ...*”. Het College van B&W kan niet anders doen dan dit verzoek uit ‘Assen’ in te willigen. Tegenstanders zijn teleurgesteld, maar beseffen dat “... *tot dergelijke uitgaven moet worden overgegaan doch waar het wette-*

Het eerste bestuur van “Den School met den Bijbel”: v.l.n.r. Willem Fledderus (vervanger van J. Kramer die kort hiervoor overleed), G.J. van Dorsten, H. Otten (raadslid), ds. A.A. van Opstal, D. de Boer, J. Mulder.

lijk voorschrift gebiedt geeft verzet niets ...” (Raadsvergadering van 6 mei 1922). Dat mag ook wel eindelijk, want de Grondwetgever ‘zei’ het al in 1917 dat alle onderwijs voorwerp moet zijn van aanhoudende zorg van de overheid.

Hierna verdwijnt de discussie over de protestant-christelijke school van de Raadsagenda en die van het College van B&W. De bijzondere school komt er met een feestelijke opening op 15 mei 1923. Als hoofd van de school benoemt het Bestuur van ‘De Vereeniging’ en eerder genoemde J. van der Laan, bijgestaan door de ‘onderwijzer van bijstand’ A. Kolhoff en de 17-jarige (!) Johanna Wagter die het ‘nuttige handwerken’ gaat verzorgen. Achteraf vermeldt de opgave van de gemeente in hun jaarlijks rapport, dat per 15 juli 1923 er 30 jongens en 20 meisjes zijn geteld als ingeschreven. Deze getallen worden per 15 oktober herhaald, terwijl opmerkelijk genoeg over het jaar 1924 niets wordt gezegd. Pas in 1925 en daarna tot en met 1929 worden jaarlijks per medio maart, juni, september en december de opgaven weergegeven. Daaruit blijkt dat het gemiddeld aantal jongens én meisjes samen 67 bedroeg, ruim boven de 40 dus.

De verhoudingen tussen ‘gemeentehuis’ en ‘school met den Bijbel’ worden volledig gestuurd door het denken in termen van door de wet beschermde striktheid en zuinigheid van handelen. Bijvoorbeeld worden, zonder discussie, de vergoedingen zoals bedoeld in artikel 101, Lager Onderwijswet 1920 aan het Bestuur van de bijzondere school uitgekeerd. Maar waar nodig wordt een verzoek aangehouden, want de wet zegt ook dat “... *de berekening der vergoeding moet plaats hebben naar het gemiddeld bedrag per leerling van de kosten over hetzelfde dienstjaar der overeenkomstige openbare lagere scholen* ...” (Raadsvergadering 29 maart 1927). Voorschotten worden wél toegezegd en per kwartaal uitgekeerd. Een ander voorbeeld is het lidmaatschap van de Commissie tot wering van schoolverzuim. A. Kolhoff, “... *de eenigste onderwijzer aan de bijzondere school ...”* wordt dit lidmaatschap ontzegd, want hoewel hij tot de categorie ‘onderwijzers bij het bijzonder lager onderwijs’ behoort, moet hij worden geweerd want hij woont niet in de gemeente

V.l.n.r.: Jacob van der Laan, Arend Kolhoff, Johanna Wagter uit een schoolfoto in 1924(bron: fledderkerspel.nl).

Vledder en verwezen wordt naar artikel 21 Leerplichtwet. Wet blijft wet. Dan moet slager H. Otten of landbouwer A. Houwer, beiden uit Nijensleek en behorende tot de categorie ‘ouders van leerplichtige kinderen’ maar lid worden. Het wordt Otten (Raadsvergadering 3 maart 1928).

Of het onderwijs in deze nieuwe school onder invloed heeft gestaan van Het Réveil, een hervormingsbeweging, die zich fel verzette tegen de denkbeelden van de Verlichting, is niet bekend. Gegeven het tot op de dag van vandaag zo kenmerkende feit dat de gehele gemeente Westerveld geen ‘*Gemeinschaft*’ is, maar hooguit een ‘*Gesellschaft*’, is het goed denkbaar dat het onderwijs aan deze bijzondere school toen niet het in zwang gekomen ‘*Vom-Kinde-Aus*’ denken heeft gepropageerd. Dat denken had als uitgangspunt om het kind een onbezorgde leefwereld mee te geven. Zadel haar niet op met problemen uit de volwassen wereld. Maak van de bekende ‘Brave Hendrik’ een deugniet, maar wél met een hart van goud. Het motief van de zonde en dat van de vergeving zal hoogstwaarschijnlijk in deze protestant-christelijke school het richtsnoer zijn gebleven.

De *Roomsche* kinderen in de gemeente Vledder moesten hun heil zoeken in het openbaar onderwijs, maar waren daardoor in ieder geval bevrijd van de geloofsplicht om “... *onze lieve heer van het kruis proberen te lezen met enkel en alleen allerhande vrooms ...*”.⁷

Ter afsluiting

De beweging van de periode 1900-1930 was op diverse belangrijke terreinen manifest. De technologie profileerde zich via de Nederlandse taal met nieuwe woorden als helikopter (1900), vliegtuig en taxi (1911) en tractor (1928).⁸ Politiek, militair, economisch en sociaal waren er de landbouwcrisis, de Eerste Wereldoorlog en de financieel-economische crisis. Nationaal, zomaar een greep, kregen de progressieve liberalen en socialisten hun algemeen kiesrecht en werd het districtenstelsel omgebogen naar de evenredige vertegenwoordiging. De confessionelen verdienden hun specifiek bijzonder onderwijs. Op het lokale niveau toont Vledder een eigen identiteit. De demografie toont een ontwikkeling in vier fasen. Een opwaartse trend met een maximum in 1908 van 2857 inwoners om daarna een daling in te zetten tot 2719 inwoners in 1914, vervolgens weer te stijgen naar 2812 inwoners in 1921, maar daarna definitief de daling in te zetten tot 2554 inwoners in 1929. Het aantal schoolplichtige leerlingen aan de lagere scholen volgt opmerkelijk genoeg deze golfbeweging.

Ook in politieke zin reageert ‘Vledder’ anders dan ‘Den Haag’ waar het de vertegenwoordiging betreft. Landelijk gezien is het voor de liberalen flink inleveren: van 27 Tweede Kamerzetels in 1900 naar 8 in 1929. De protestante confessionelen gaan van 33 naar 26 zetels en klimt de SDAP van 7 naar 24. In Vledder wordt de Raad na invoering van de Kieswet gedomineerd door de liberalen én de SDAP en hebben de Protestanten het nakijken met een verdeling van 3-3-1 in de Raad. Het ‘gevecht’ gaat vooral om de verdeling van het beschikbare budget zonder geldleningen aan te gaan en om het aandeel van de collectieve voorzieningen op het totale gemeentelijke ‘inkomen’, daarbij zwaar leunend op Rijkssubsidies.

De totale jaarwedde voor het onderwijzend personeel is verzesvoudigd en bedraagt aan het einde van onze onderzoeksperiode bijna f. 20,000,-. Het Nederlands Onderwijzersgenootschap en de Bond van Nederlandsche Onderwijzers beginnen in het najaar van 1906 met hun offensief voor salarisverhoging. De Raad gaat er niet op in omdat “... *de levensstandaard in deze gemeente laag mag worden genoemd ...*” en de wettelijke minima zijn dus voldoende

om “... aan bescheiden levenseischen te voldoen ...” (Raadsvergadering van 19 september 1906). De Raad acht ook de financiële toestand niet toereikend, hoewel hij in 1905 nog nadrukkelijk stelt dat Vledder een financieel gezonde gemeente is.

Salarisverhogingen zijn niet tegen te houden. Nog even is er een strubbeling wanneer de nieuwe en de eerste aangetreden minister van het nieuwe Ministerie van O., K. en W. – dr. J.Th. Visser van de CHU⁹ – salarissen wil koppelen aan een classificatie van gemeenten. Voor Vledder, als plattelandsgemeente in de laagste klasse 5 gedeponeed, betekent dit plaatsing in de laagste salarisschaal en dus moeilijkheden bij het vertrekken en aantrekken van bekwame leerkrachten. Besloten wordt om de bewindsman en de Kamer dringend te verzoeken deze gedachte van onderhavige koppeling te verlaten. Eigenlijk wordt de Raad hier met de eigen wapens van ‘wet-is-wet’ bestookt en vreemd genoeg wordt in deze zelfde vergadering van 16 april 1919 het verzoek van de onderwijzersbond, om de jaarwedde van 700 naar 800 te verhogen, afgewezen.

Na 1920 wordt het gemeentebestuur verplicht om aanzienlijke geldleningen aan te gaan. Geen eenvoudige opgave, want de Raadsleden zijn exponenten van een agrarische samenleving, die langzaam moderniseert. Zij zijn de neerslag van heersende waarden en normen van zo’n samenleving en die neerslag bepaalt de politieke cultuur. Behoudend, zuinig, de ‘knip’ goed beheersend, en waar mogelijk stapsgewijze vooruitgaan. Burgemeester en wethouders zijn het feitelijke hoofd van de gemeente. In hoeverre de burgemeester door zijn wethouders werd geleid, is onbekend en lijkt een onderzoek waard.¹⁰ De Raad volgt in ieder geval de voorstellen en adviezen van het College en dit patroon zet zich voort in het openbaar lager onderwijs en herhalingsonderwijs. College en Raad hebben het doen en laten in de scholen van het lager onderwijs volledig in hun greep.

Eindnoten

¹ *Bijvoorbeeld toen in de Raadsvergadering van 23 juni 1919 gediscussieerd werd over het wanordelijk gedrag van de kinderen in de hoogste klassen van de openbare school in Vledder met G. Meinardi als schoolhoofd.*

² *Key, E. (z.j., vertaling). De Eeuw van het Kind. Zutphen. W.J. Thieme & Cie. p.240. ‘*

³ *Notulen Raad van 1884 t/m 1900, 1901 t/m 1908, ...; Verslagen van den Toestand der Gemeente over het jaar ..., van Burgemeester en Wethouders en vanaf 1924 genoemd het ‘Jaarlijksch Uitvoerig en Beredeneerd Verslag van den Toestand der Gemeente. Jaar ....*

⁴ *T. Sijens komt in haar artikel ‘Magere jaren en vette jaren. Vledder tussen circa 1815 en 1880,’ in: Achter de AA. Geschiedenis van Vledder (red. H. Gras.), Vledder, Gemeente Vledder, 1997, p. 69-102, tot iets andere getallen waarbij J. Linthorst Homan (1938) als bron wordt gebruikt. In dit artikel zijn de schoolopgaven van de hoofdonderwijzers als bron genomen.*

⁵ *Reinders, J.H. (1998). 75 jaar Protestants Christelijk Onderwijs te Nijensleek. Nijensleek. Bestuur van ‘De Bron’*

⁶ *Otten is slager en ook voorzitter van de Vereeniging.*

⁷ *z.n. (2003), Wonderland. De Wereld van het Kinderboek, Zwolle. Waanders Uitgevers, p.120.*

⁸ *Danëls, W. (2010). Het Grote Taalboek .Groningen. Scala.*

⁹ *Visser is dan lid van het centrumrechtse kabinet Ruijs de Beerenbrouck dat bestaat uit ARP, CHU en Katholieken.*

¹⁰ *Zie ook ‘Een burgemeester in de arena van Vledder: Maurits de Milly’, M.C. Hoff, in: Kerspelstokkies, sep 2017, no.42, p. 9-17.*